

Ekonomizm Konusu ve Marksist Tarihi Gelişim Teorisine Bir Bakış - I -

İki bölüm halinde tasarlanan bu yazı serisinde başlıca iki konuyu ele almak istiyoruz. Bunların ilki ekonomizm konusudur. İlk kez Lenin tarafından Marksizm-dışı içeriği ısrarla vurgulanan bu sapma, açıklamaya çalışacağımız nedenlerden ötürü Marksist harekette etkisini ve varlığını arttırarak sürekli varolagelmıştır. Bugün yaşadığımız bunalımın belirleyici sapması olarak nitelediğimiz ekonomizmin Marksist harekete bu denli etkili olabilecek biçimde sızabilmesi üzerinde derinliğine durmak zorundayız.

İkinci konumuz, **ancak** Ekonomizm olgusunun içeriği, kökenleri kavrandığında, bu olgunun gerçek bir eleştirisi yapılabildiğinde ayırdedici niteliğini berrakça görebildiğimiz Marksist tarihi gelişim teorisinin ana çizgileridir.

Bu iki konu, geçen yazımızda ele alacağımızı söylediğimiz «bugüne kadarki devrimlerin toplu yorumu» sorunuyla doğrudan ilgilidir.

Böylesi bir toplu yoruma duyulan ihtiyaç ile bu yorumun ekonomizm ve Marksist tarihi gelişim konularıyla doğrudan ilişkisi üzerinde kısaca durmak gereklidir.

Her devrimci hareket, kendi eyleminin yönü ve içeriğini düzenlemek için geçmiş devrimlerden dersler çıkarmak durumundadır. Ancak bilinir ki Ekim Devrimi'nden bu yana meydana gelmiş her devrim, yoğun tartışmalara neden oldu. Bu yüzden de «ders çıkarma» diyerek şimdilik tanımladığımız zorunlu işin nasıl yapılacağı konusu berraklık kazanamadı.

Devrimler etrafında kopan tartışmalar bugüne kadar meydana gelen devrim (veya devrimler) ile Marksist devrim teorisi arasında şu ya da bu ölçü ve derinlikte bir uyumsuzluk olup olmadığı sorusu etrafında düğümlenir.

Böyle bir soruyu makul gibi gösteren olgu şudur: Bugüne kadarki devrimler ekonomik

düzeyi ile «geri» sayılan ülkelerde olmuş, ileri kapitalist ülkelerde ise devrimci hareketler zaman içinde daha da güçten düşmüşler ve reformizm egemen hale gelmiştir.

İlk kez Ekim Devrimi etrafında kopan tartışmalarda bu sorun gündeme geldi. Daha sonra her devrim olayıyla birlikte yeniden gündeme gelecekti.

Bu tartışmalarda bir tarafı ekonomist diye nitelediğimiz iddia sahipleri oluşturur. Bunlar ilk kez soy ekonomizmin en çıplak ifadesi olan «üretici güçler teorisi» ile ortaya çıktılar ve bu teoriye dayanarak Ekim Devrimi'nin Marksist devrim teorisine aykırı olduğunu öne sürdüler.

Kendisine saf Marksizmi temsil sıfatını yakıştırayabilen bu eğilime karşı Ekim Devrimi'ni savunan tez, Lenin sonrasında Stalin tarafından formüleleştirildi. Bu formül, Marx'ın devrim teorisinin tekel-öncesi döneme ait olduğunu, tekel dönemi için ise geçerliliğini yitirdiğini öne sürerek itirazcılara cevap veriyordu. Bu formül aynı zamanda tekel döneminde meydana gelecek devrimler için geçerli olduğunu öne sürdüğü bir teori, bir oluşum modeli de getiriyordu.

Marx'ı tekel öncesine hapseden ve onu zimmen de olsa «üretici güçler teorisi»nin ekonomist taraftarlarına teslim eden Stalin tezinin yetersizliği, yanlışlığı ve sorunu ekonomistler ile aynı planda (ama zıt yönde) koymuş olduğunu, ekonomizm sorununu ele alırken göreceğiz. Şu anda bu tezin pratik sonuçlarını hatırlatmak isteriz. Biliniyor ki tarihin mekanik bir tekrarına dayanan bu tez, sonraki hiç bir devrimi açıklayacak yeteneği göstermedi. Hatta Çin devriminin başlangıç evrelerinde bu teoriye uyarlı tutumların devrim hareketine kolay giderilmeyen bir dizi zarara mal olduğu da bilinir.

Toplu sonuç şudur: Bütün devrimler, devrim öncesinde resmen geçerli olduğu öne sürülen teorilerin varsaydığı biçim ve oluşum süreçlerinden tamamen başka biçim ve süreçlerde gerçekleşti. Bunun yanısıra belki daha da önemli olan nokta, devrim hareketlerinin sınıf bileşeninin hemen her defasında «doğru-teori»de öngörülmüş olandan farklı olmasıdır.

Bütün bunlar artık burjuva ideologlarının da başlıca iddiası haline gelmiş olan Marksist devrim teorisinin geçersizleştiği, bu teorisinin somut pratikle kesin uyuşmadığı iddialarına güç kattı. Başka kanıtlarla da takviye edilen bu iddialar, «Marksizmin çöküşü»nün şevkle ilan edilmesine vardı. 1960 sonrasında hızlanan bu kampanya, aynı dönemde meydana gelen Uluslararası Sosyalist Hareketteki resmî kutuplaşmaların yarattığı giderek sertleşen bunalımda adetâ açık bir doğrulama gerekçesi de bulmuş oluyordu.

Bu ortamda genel bir devrim teorisi, tüm devrimci Marksistler için başlıca ihtiyaçtı. Tekel-sonrası için geçerli olduğu söylenen teorisinin, bütün varsayımları ile geçersiz olduğu görülebiliyordu. Özellikle yeni başlayan devrimci hareketler, önlerindeki başlıca üç devrim olayının birbirlerinden hayli farklı oluşuna baktıklarında, kendi hareketleri için doğru bir perspektif kurmanın ne denli zor olduğunu görüyorlardı.

1960 sonrasında model tartışmaları bu zorluktan kurtulmanın kolay yolu olarak başladı. Bu tartışmalarda her biri ayrı bir devrim olayını anımsatan modeller, diğer devrim olayları ile bu modelin ilişkisini bazı biçimsel benzerlikler ya da soyutlamalarla kuruyordu. Böylece modelin aynı zamanda genel devrim teorisi olarak sunulabilme gerekçesi temin edilmiş oluyordu.

Bütün bu son haddine varmış olumsuzluklar içinde, Marksizme sahip çıkmaya çalışan devrimci hareketler, eylemlerini düzenleyebilmek için gerek teorik ve gerekse pratik düzeyde son derece yoğun ve kapsamlı bir görevin kendilerini beklediğini seziyorlardı. Doğru bir eylem platformunu oluşturabilmek için gerekli teorik tutarlılık, bugüne kadarki devrimler ile Marksist devrim teorisi arasında uyum olduğu gösterilerek sağlanabilirdi ancak. Yani birbirinden biçimce farklar gösteren devrimlerin bu biçimsel farklılıklarının yerel ve

tarihi koşulların etkisi ile meydana geldiğini, bunların **biçime ilişkin** şeyler olduğunu bilmek ve asıl dikkatini bütün devrimler arasında «öz'e ilişkin» tutarlı bir bağının varlığını tesbit etmeye yöneltmek zorundaydı. Bu «öze ilişkin» bağ, hem birbirini takip eden devrimlerde giderek olgunlaşan bir çizgi olmalıydı ve hem de aynı özsel bağ, Marksist devrim teorisinde de aynı özsel önemde varolmalıydı.

Ancak bu çerçevede yapılacak bir toplu yorum, bugünün devrim hareketlerine kendilerinden önceki devrimlerin hem bir devamı olmak, hem de eylemini hangi «öz» doğrultusunda sürdürmesi gerektiğini ve imkânını gösterebilirdi. Geçmiş deneylerden ders çıkarma dediğimiz şey, tarihi gelişimi temel almış Marksistler için yalnızca bu içerikte olabilir.

Görülüyor ki «toplu yorum» ile Marksist devrim teorisi ve Marksist siyasal eylem arasında bağ dolaysızdır. Biri öbürünün gerçekleşme hal, sürecidir.

Bu toplu yorumun ise Marksist devrim teorisinin özüne karşı sistemli ve sürekli bir muhalefeti sürdürmüş olan ekonomizmi bütün boyutları ile teşhir işinden bağımsız olamıyacağı ortadadır. Ayrıca, yine bu toplu yorum, maddecilik biçiminde kendini gösteren akımın, anlayışın tarihi gelişmeden kesinlikle habersiz, uzak mantığını eleştirmeden yapılamaz.

Bütün bunları dikkate alarak ekonomizm ve tarihi gelişim konularını bu toplu yorumu da içerecek biçimde ele almayı deneyeceğiz.

Bu iki konuyu da ayrı yazılarda ele alacağız. Bu ilk bölümde her iki konu için de ortak olan teorik temeli, ekonomizm sorunuyla daha yakın bağı olduğu için, onunla ilişkin olarak ele alacağız.

EKONOMİZMİN KAPSAMI VE ETKİLERİ KONUSUNDA BİRKAÇ SÖZ

Sanıldığı, genellikle kabul edildiği gibi ekonomizm, sırf ekonomik mücadeleye ağırlık vererek, siyasal mücadeleyi geri plana ataktan ibaret bir eğilim, bir sapma türü değildir. Marksizmin ekonomist yorumu ve bunun siyasal uzantısı olan ekonomist sosyalizm anlayışı, yukarıdaki yaygın kabulden çok daha kapsamlıdır.

Marksizmin ekonomist yorumu, siyasal mücadele, ekonomik mücadele, devrim, parti

v.b. bütün önemli kavramları ve bunlara bağlı ilkeleri çok farklı bir içerikte sunar. Böylece, bu yorum içinde sosyalist hareketin tüm sorunları, daha sonra açıklamaya çalışacağımız gibi Marksizmin özülüyle ters bir anlamda düşünülür. Tarihi gelişimden başka bir şey anlar bu yorum.

İlk sistemli biçimlenişini Bernstein olayında gördüğümüz ekonomizm, açıkça devrimi yadsıdı, siyasal mücadelenin reformlar uğruna yapılan bir mücadele olması gerektiğini ileri sürerek, Marksist teorinin de buna uyarlı olarak revize edilmesini önerdi.

Bernstein'a karşı çıkılabilir ve zamanında da yapılmıştır bu. Ama kabul etmeliyiz ki o ve etrafındakiler açık sözlü davranmışlar, görüşlerini cesaretle ileri sürmüşlerdir.

Oysa daha sonrasının ekonomist mantık sahipleri en azından Bernstein'ın açık sözlülüğünden uzaktırlar. Bunlar görünüşte ne Marksizm'de bir revizyon talebinde bulundular ve ne de devrimci siyasal eylem yerine reformculuğu önerdiler. Hattâ bunlara ortodoksça sahip olduklarını ilândan geri durmadılar. Ancak zamanla Marksist teori ve onunla içiçe olan devrimci siyasal eylem, «günü geldiğinde» kullanılacak şeyler halinde sırf metinlerde savunulur oldu. «Bugünkü» eylem, «bugünün koşullarında zorunlu» olan, ya da «bugünkü baş çelişki»nin gerektirdiği teoriler, tezler ışığında yürütülür oldu. Bugünün tezleri, bugünün eylemi ile uyum halinde idi; ama her ikisi de Marksist teori ve siyasal mücadele ilkeleriyle uyum halinde değildi. Marksist teori bir tezler yığını olarak ele alındı ve bu tezlerden «bugün»e uyan hangisi ise o ileri sürülerek, eylemin genel teoriye uyarlı olduğu savunulabildi. Marksist teorinin bütünsel anlamı bu uygulamaya içinde neredeyse görünmez oldu. Bu süreç içinde «bugün»ün değerlendirilmesinden doğan ayrı akımların her biri de Marksist teorinin bütünsel anlamına boş veren uygulamanın kurallarına uyup, kendine elverişli gelen «Marksist tez»lerden bir kısmına sahip çıktı. Böylece Marksist teori ayrı gruplar oluşturan taraftarlarının her birine bir parçası düşecek biçimde dağıtılmıştı ve teorinin kendi payına düşen kısmına sıkıca sarılan biri, öteki parçaların ya geçersizleştiğini söylüyor, ya da bu «öteki parçalar»ın mevcut durum için açıklayıcı, yol gösterici olmadığını

ileri sürüyordu. Sözde Marksist teori ve eylem ilkeleri olduğu gibi kabul ediliyor ama pratikte sanki bunlar sözkonusu değilmiş gibi davranılabiliyordu.

Teoriyle pratiğin bu biçimde ayrılması Bernstein gibi açıklıksız ekonomistlere karşı çıkan, ama aslında Bernstein'cılıktan daha köklü bir ekonomizm sapması içinde bulunanların tipik bir niteliğidir. Nitekim bunlardan biri, Bernstein'a dostca bir ikazda bulunurken, kendi zor farkedilir ekonomizminin niteliğini açığa vuruyordu:

«Sevgili dostum Ede, (Eduard Bernstein —Ö.L.) önerdiğin şeyleri yapmak için karar alınmaz, böyle şeyler söylenmez, bunlar yapılır o kadar.» (SDP Genel Sekreteri İgnaz Auer'in Bernstein'a yazdığı mektuptan. Aktaran, R. Luxemburg, **Sosyal Reform ya da Devrim**, Maya yayınları, s. 10).

Bütün bu anlatılanlara siyasal ve teorik oportünizm, burjuva politikacılığı, devrim kaçakçılığı v.b. sıfatlar verilebilir ama bu sıfatları hak etmiş eğilim ve tavırların, ekonomizmle, Marksizmin ve dolayısıyla sosyalizmin ekonomist bir yorumu ile bağı kolayca kurulamaz.

Bu bağın var olduğunu, ekonomizmin Marksist hareket içinde ayrı biçimlerde kendini gösteren sapmalarla dolaylı da gözükse içsel bir bağıntısının olduğunu bu incelemede göstermeye çalışacağız. Göreceğimiz ki ekonomizm Marksist hareket içinde en derinlere kadar nüfuz imkânı bulabilen ana sapmadır ve ayrı adlarla kendini gösteren görece değişik sapma türlerinin hiçbirinin sahip olmadığı bir şeyi, sistemli, «akla uygun» bir yapı kurma imkânını bulabilmiştir.

Ekonomizmin bu nüfuz yeteneğinin kaynaklarını görebilmek için Marksist teorinin temelinden başlayan bir araştırmaya ihtiyacımız var. Orada Marksizmin ayırdedici niteliğini görebilir ve ekonomizmin hangi aslı noktayı —bilerek ya da bilmeyerek— unutmaktan doğduğunu anlayabiliriz.

MARKSİZMİN BİLİMSSELLİK ANLAYIŞININ İLK ÖGELERİ

Sosyal işbölümünü en uç noktalara kadar vardırıyan kapitalist işleyişe aynen tekabül

eden burjuva dünya görüşü, Marx'ın teorileri konusunda kendi yaptığı ayrımlar içinde cevap bulmaya çalışır. Ancak hiçbir dürüst burjuva bilim adamı, bütünsel bir özellik gösteren Marksizmin, burjuva bilim ayrımlarının her hangi biri içinde düşünülemez derecede kapsamlı olduğu gerçeğini inkâr etmez. Marksizm sosyolojidir, tarihtir, ekonomi-politiktir. Ama aynı zamanda bir felsefedir, bir ahlâk sistemidir ve asıl önemli özelliği bütün bu kapsamı ile gerçekleştirdiği bir kapitalizm eleştirisine dayalı sosyalist siyasal bir harekettir.

Böyle olunca; yukarıda sayılan bilim dallarının, burjuva bilim anlayışının yaptığı ayrımcı belirlenen içerikleriyle düşünülemezceği ve bir bütünlük içinde olduklarını anlamamız. Marksizm bilim ayrımlarını yadsıdığı, onları adeta işbölümü kurallarına uygun olarak belli sınırlar içinde kalmaya zorlayan anlayışı yikmıştır.

Burjuva bilim anlayışıyla Marksizm arasında köklü fark buradadır. Bu bakımdan ancak burjuva sosyoloji bilimini eleştirmek anlamında bir Marksist sosyolojiden, burjuva ekonomi politik eleştirmek anlamında bir Marksist ekonomi-politikten söz edebiliriz.

Bunları hatırlatmamızın ilk nedeni, Marx'ın **Kapital**'de yaptığı ekonomi-politik eleştirisinden bir Marksist ekonomi-politik bilimi oluşturmaya çalışan anlayışın temelden sakat olduğunu göstermektedir.

Bu nokta son derece önemlidir. Çünkü birçok Marksiste göre Marksizmin temel tezleri, varış noktası Marx'ın **Kapital**'de geliştirdiği bu «Marksist ekonomi-politik bilimi»dir. Dolayısıyla Marksist siyasal hareketi yönlendiren bu bilimdir. Harekete tarihî haklılığını, güvenini ve inancını bu bilim sağlar. Burada varılan sonuçlar hareketin kılavuzudur.

Ekonomizm işte tam da bu noktadan doğar.

Bu bölümün başında Marksizmin bütünselliğini ısrarla vurgulamıştık. Oysa görülüyor ki bu bütünlük yadsınmakta, Marksizm yalnızca bir ekonomi-politik bilimine indirgenmektedir. Ekonomist yoruma göre bu bütünlük, odağında bu ekonomi-politik bilimi olan bir yapıdır. Yapının her bir ögesi (felsefe, sosyoloji, sosyalizm teorisi v.b.) bu odağa tabidir ve doğrulukları burada sınındığı gibi içerikleri de buna göre belirlenir.

Bütün ekonomistler Marksizmi böyle anlar ve bu mekanik model içinde yorumlarlar.

EKONOMİZM VE MARKSİZMİN MEKANİK YORUMU

1900'lere gelinceye kadar Marksizmin bilimsellik anlayışı üzerine herhangi bir ciddi tartışma olmadı. Bunun nedeni özellikle Kıta Avrupasında kapitalizmin gösterdiği olgular ile Marx'ın **Kapital**'de yaptığı analizde vardığı sonuçlarla çelişmiyor oluşuydu.

Ancak yüzyılın sonlarında işçi sınıfının ekonomik durumunda gözle görülür bir yükselme oldu. Bu durum Marx'ın **Kapital**'de işçi sınıfının giderek yoksullaşacağı biçiminde formüle edebileceğimiz teziyle çelişiyordu. Bunun yanısıra tekellerin rekabetçi evrede gözle görülür olan üretim anarşisini gideren işlevleri de sonuçlarını göstermekteydi. Kapitalizm geliyor, ufukta ekonomik bir kriz görülmüyordu. Bunlar da Marx'ın **Kapital**'de öne sürdüğü tezlerin varolan duruma uymadığı iddialarına kanıt gösterildi.

Bilindiği gibi Bernstein tarafından dile getirilen bu durum, Kautsky ve R. Luxemburg tarafından «geçici» olarak nitelendi. Yani onlar Bernstein'ın gösterdiği olguları kabul ediyorlar ancak bunların sürekli ve kalıcı şeyler olamayacağını öne sürüyorlardı.

Revizyonizm ve ortodoks Marksizm ayrımları böyle doğdu.

Bu ilk ayrımın geçici olduğu ve asıl ayrımın o andaki yerden değil, «ortodoks»ları da ikiye bölen bir noktadan geçtiği sonradan görüldü. Dolayısıyla biz ilk revizyonistlerle sonrakileri birleştiren nokta üzerinde durmalıyız.

Görülüyor ki işçi sınıfının ücret düzeyinin yükselişi, ekonomik krizlerin azalışı v.b. olgular her iki tarafca da önemli olgular olarak kabul ediliyor. Nitekim Kautsky, eğer Bernstein'ın dedikleri doğru ise, yani bugün görülen durum gelecekte de devam ederse «zafer günümüzün (sosyalizmin) çok erteleneceği bir yana amacımıza da varamayacağız demektir» diyordu.

Bu sözlerin açık anlamı şuydu ki sözkonusu olguların sürekliliğini kabul etmek; Bernstein'ın revizyonizm talebinin ve buna uyarlı olarak da devrim yerine reformun konmasının doğru olduğunu kabul etmektir.

İşte yukarıda sözünü ettiğimiz mekanik Marksizm yorumu. Belirttik ki bu yorum «Marksist ekonomi-politiği» odağa koyar ve sosyalizmi de bu «Marksist ekonomi-politiğin» sonuçları ile haklı ve zorunlu gösterirdi. Somut tarih, bu ekonomi-politiğin bazı tezlerinin tersini gösteriyorsa o zaman bu tezlere dayalı olan, bu tezlerin içeriğine uygun olarak oluşturulan sosyalist devrim teorisi de değişirdi. Tezlerin önemine göre bu değişiklik devrim yerine reformun geçirilmesine de varabilirdi.

Görülüyor ki Bernstein ile Kautsky aynı yaklaşım içindedirler. Bu yaklaşımın belirleyici özelliği ise sosyalizmi Marx'ın **Kapital**'de yaptığı ekonomi-politik analizlerinin sonuçlarına bağlı bir şey olarak kabul etmeleridir.

Önemli olan böylesi bir ilişkinin kabulü veya yadsımasıdır. Şüphesiz «yadsıma»nın çeşitli gerekçeleri olabilir. Ancak eğer gerekçemiz, Marx'ın yaptığı analizden daha sonra ortaya çıkan bazı olguları (tekeller, sömürge fetih v.b.) içermediği gibisinden bir şey ise bu, Marx'ın yetersiz kaldığını söylemek demektir. Kaldı ki bu gerçeği öne sürenler tıpkı zamanında Kautsky'nin Bernstein'a yönelttiği karşı çıkıştan fazlasıyla farklı bir şey söylemiş olurlar. Çünkü o zaman sorun işçi sınıfının devrimciliğiyle ücret düzeyi v.b. arasındaki doğrudan bağıdır. Bugün de ileri kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının devrimciliğinden açık ya da örtük biçimde vazgeçişin temelinde bu var.

Marksizm, odağında «ekonomi-politik bilimi» olan ve sosyalizm teorisi ve pratiğini bu «bilim»in belirlediğini kabul eden bir yorum içinde anlaşılırsa hiç kimse Bernstein'ı Kautsky'yi v.b. suçlayamaz.

Eğer gerekçemiz Marx'da sürekli vurgulanan devrim temasının Bernstein v.b. lerde terkedildiği, dolayısıyla onların Marx'dan işin özünde ayrıldığı gibisinden bir şeyse yine yukarıdakinden farklı bir yere varamayız. Çünkü sorun devrimin hangi gerçekliklere dayalı olarak savunulduğudur. Devrim kelimesinin kutsallığına dayalı bir karşı çıkış, devrimi terkedenlerin gösterdikleri kanıtı yadsımdan öte bir şey yapmıyorsa, anlamsız kalacaktır.

Evet temel soru, sosyalist devrim teorisinin hangi (nasıl) gerçekliklere dayalı olarak kurulduğu sorusudur. Ancak bu yapıldığında

sosyalist devrim teorisinin belli bir tarihî andaki geçerliliğini savunabileceğimiz ölçüleri edinebiliriz.

Gördük ki mekanik olarak nitelediğimiz yorum, Marx'ın **Kapital**'de yaptığı ekonomi-politik eleştirisini Marksist ekonomi-politik bilim olarak kabul etmekte ve Marx'ın devrim teorisini bunun üzerine kurduğunu varsaymaktadır. Bunun için asıl soru Marksizmde böyle bir ilişkinin temel alınıp alınmadığı sorusudur. İkinci soru ise yukarıda formüle ettiğimiz gibidir. Yani Marksist devrim teorisinin kaynağı, bu teorisinin hangi gerçeklikler üzerine kurulduğudur.

İkinci soru, Marksist tarihî gelişim teorisine ilgilidir. Bilindiği gibi Marx'ın sosyalizmin tarihî zorunluğunu gösteren teorisi, insanlık tarihinin gelişim sürecinin bütünsel bir yorumu diyebileceğimiz tarihî materyalizmin ürünüdür.

Marx'ı kendi çağındaki bir dizi sosyalist ve devrimci akımdan ayıran fark buradadır. Onlar, sosyalizm teorilerini oluştururken çağdaş kapitalizmin yaratmış olduğu olguları dikte almakla yetindiler. Oysa Marx, bütün insanlık tarihinden çıkardığı gerçeklere dayalı olarak kurdu teorisini. Bakış ufkunu «bugün» le sınırlamadı.

Bu kısa açıklama dolaylı da olsa ilk sorunun cevabını veriyor. Marx'ın teorisine temel alınan gerçekler, «bugün» ile sınırlı, yani salt kapitalist toplum ile ilgili gerçekler değil, Marx'ın insanlığın tarihî gelişim sürecinde bulunduğu gerçeklerdir.

KAPİTAL: EKONOMİ-POLİTİĞİN ELEŞTİRİSİ'NİN ANLAMI

Marx bir ekonomi-politik bilimi oluşturmuş mudur?

Bilindiği üzere Marksizmin mekanik yorumu —ki ekonomistlerin yorumudur— bu soruyu onaylar: Marx'ın «ömrünün en güzel yıllarını» verdiği iki eser —**Ekonomi-Politiğin Eleştirisine Katkı ve Kapital**— de ekonomi-politik ile ilgilidir. Bu ise yukarıdaki soruya evet demenin bir kanıtı sayılabilir.

Oysa kesinlikle yanlıştır bu. Marx'ın amacı bir ekonomi-politik bilimi kurmak değil —ki bunu söylememiştir— ekonomi-politiğin bilimsel bir eleştirisini yapmaktır.

Katkı'yı yazdığı sırada amacını belirtir:

«Söz konusu çalışma ekonomik kategorilerin eleştirilmesidir, başka bir deyişle burjuva ekonomi sisteminin eleştirilerek açıklanmasıdır» (K. Marx, **Ekonomi Politikin Eleştirilmesine Katkı**, Öncü Yayınları, 1. baskı, s. XIII).

Bu sözlerin temel aldığı düşünceyi, yani kendi çalışmasında da uygulayacağı ekonomi-politiğin metodunu ise şöyle anlatır:

«Her tarihî ya da sosyal bilimde olduğu gibi, ekonomik kategorilerin incelenmesinde de hiçbir zaman unutulmaması gereken bir husus vardır: özne yani modern burjuva toplumu düşünce alanında olduğu kadar gerçek alanında da vardır.» (K. Marx, a.g.e., s. 218).

Dolayısıyla Marx, ele aldığı ekonomik kategorilerin daha üst bir toplum biçiminde (sosyalizmde) kazanacağı içeriği, ya da böylesi bir toplumda bu kategorilerin bir çoğunun ortadan kalkacağını bilmesine karşın onları burjuva toplumdaki içerikleriyle ele alıyor. Bu nokta önemlidir. Çünkü Marx, alıntı yaptığımız bölümde daha üst toplum biçiminin bir önceki(ler)in anahtarını verdiğini belirtir. Bunun gelişim olgusunun görülebildiği her bilim alanı için de geçerli bir kural olduğunu şöyle anlatır:

«Burjuva toplumu, en gelişmiş ve en çeşitli tarihî bir üretim organizasyonudur. Bu bakımdan, bu toplumdaki ilişkileri sağlayan kategoriler geçmiş bütün toplum şekillerinin yapısını ve üretim ilişkilerini de anlamayı sağlar [çünkü] burjuva toplumu, bu toplumların kalıntıları üzerine kurulmuştur ve bunların henüz aşılmamış olan bazı izlerini bağrında taşımakta devam eder. İnsanın anatomisi, maymunun anatomisini [anlamaya yaranan] anahtardır. Aşağı türden bütün hayvanlarda üstün bir şeklin anlamlı belirtileri ancak üstün şeklin (formun) kendisi önceden bilindiği takdirde anlaşılabilir.» (K. Marx, a.g.e., s. 217).

Aynı düşünce çizgisini izlediğimizde şu sonuca varmamız doğaldır. Burjuva toplum sosyalist toplumun ışığında anlaşılabilir, eleş-

tirilebilir. Aynı şeyi burjuva ekonomisi için de söyleyebilir miyiz? Sanırım burada düşünce çizgimiz çok daha değişik bir plana kaymalıdır. Çünkü burjuva ekonomisinde ekonomik kategoriler en üst gelişim noktasındadırlar. Bu tarihe kadar sınıflı toplum biçimleri içinde çeşitli gelişim evrelerinden geçerek en olgun halini alan bu kategoriler, sınıfsız topluma geçiş süreci içinde kaybolacaklardır. Çünkü bu kategorilerin pek çoğunun tekabül edeceği ekonomik ilişki ve olgular «sosyalist ekonomi» de yok olacaklardır. Bu bakımdan örneğin para, ücret, meta, kâr, sermaye v.b. kategoriler ancak en olgun biçimlerini aldıkları burjuva ekonomisi içinde ele alınabilirler.

O halde şu sonuca varmamız gerekir. Bilimsel tavır, kapitalist toplum biçiminin sosyalist toplum biçimi ışığında anlaşılması ve eleştirilmesini gerektirir. Çünkü bir toplum biçimi olarak kapitalist toplum, toplum biçimlerinin gelişiminin son evresi değildir. Bu bakımdan kapitalist toplumu bilimsel açıdan eleştirebilmek için öncelikle sosyalist toplum biçiminin ne olduğu bilinmelidir. Bunun için sosyalist toplumun somutta gerçekleşmesini beklememiz gerekmez. Toplum biçimlerinin gelişimi teorisi, bize sosyalist toplumun ana hatlarıyla bir modelini verecektir. Bu modelin öğeleri ışığında eleştireceğiz kapitalist toplumu.

Ama burjuva ekonomisini eleştirmek için bu zorunluluğun olmadığını bir önceki paragrafta açıklamaya çalıştık. Tarihî formlar en olgun hallerinde incelenir. Ekonomi gibi devlet de, burjuva toplumda bu noktaya vardıkları için, her ikisinin de eleştirilmeleri için gerekli ölçütler elimizdedir.

Böyle bir eleştirinin varacağı nokta nedir? Her iki konudaki Marksist tezi hatırlayalım: Ekonominin aşılması ve devletin yok olması.

Devlet konusunu burada bırakalım. Dikkat edilirse Marx'ın **Kapital**'deki ekonomi-politik eleştirisi tamı tamına bu noktaya varır. Yani ekonomik kategorilerin herbiri, kendi içlerinde öyle karşıtlıklara sahiptirler ki ancak kategori olarak yok olabilirler.

Bu sonuç, elbetteki sosyalizmin zorunluluğu teorisinin bir parçasıdır. Ama son derece dikkat edilmesi gereken nokta bu sonucu oluşturan bir dizi yargının sosyalist devrim teorisinin üzerine kurulduğu olgulara tekabül etmediğidir.

Yani ekonomi-politik eleştirisiyle, burjuva (kapitalist) toplumu eleştirmenin aynı şeyler olarak ele alınamayacağıdır. Dolayısıyla ekonomi-politik incelemesinden (eleştirisinden) çıkan yargıların doğruluğu veya yanlışlığı somut tarihte sınınamaz. Somut tarihte sınınamak yargılar, kapitalist toplumun sosyalist toplum (modeli) ışığında eleştirilmesinden edinilen yargılardır.

Bu ayrımı yapmak son derece önemli, gerekli ve Marksizmin anlaşılmasında mihenk noktası olma değerindedir.

Ekonomist anlayış bu ayrımı yapmaz, yok sayar. Ve böylece o, **Kapital**'deki ekonomi-politik eleştirisini, sanki Marx burada kapitalizmin somut tarihi gelişiminin analizini yapmış gibi ele alır. Ekonomi-politik eleştirisini, toplum biçimi eleştirisi (incelenmesi) olarak kabul eder.

Oysa Marx'ın eserlerine baktığımızda onun yukarıda vurguladığımız ayrımı nasıl titizlikle gözettiğini görürüz. Kim, örneğin bir **Louis Bonaparte**'nin **18 Brumaire**'nde —somut tarih incelenmesinin bu baş eserinde— bir **Fransa'da İç Savaş'ta Kapital**'deki ölçütlerin aynısının kullanıldığını söyleyebilir? Bu somut tarih incelemelerinde Marx, toplumsal olayın karmaşık bütünlüğünü, onu oluşturan ekonomik, siyasal, ideolojik biçimlerin karşılıklı etkilerinden oluşan dinamik süreci anlatır. Burada ekonomi-politiğin «ekonomik insan» soyutlaması, «ekonomik toplum» önkabulü yoktur, insanlar, sınıflar somutta davranışları gibi davranırlar. **18 Brumaire**'in o ünlü başlangıç bölümü Marx'ın somut tarihi ve «kendi tarihini kendi yapan» insanı nasıl ele aldığını yeterince açık gösterir.

Toparlarsak **Kapital**'de yapılan eleştiri ve varılan sonuçlar, somut toplumun tarihi gelişimi sürecindeki olgularla kıyaslanamaz. İkinci Sosyalist devrim teorisini bu eleştirideki sonuçlar üzerine kurmak Marx'ı bir Proudhon düzeyine indirgemek demektir. Proudhon vb. ler kendi «sosyalizm»lerini kapitalizmin haldeki durumunun eleştirisinden çıkardıkları sonuçlara tabi olarak kurdular. Dolayısıyla «hal» değiştikçe bu «sosyalizm»ler de değiştiler. Marx'ı çağındaki kapitalizmin bilgilic bir eleştiricisi düzeyinde yorumlayan ekonomistler de onun teorilerini —büyük saygı gösterileriyle— rafa kaldırırken aynı mantık içindedirler.

Marx'ın **Kapital**'deki ekonomi-politik eleştirisinin sonuçları bugün de doğru ve geçerlidir. Çünkü Marx, **Kapital**'de burjuva toplumun en zor farkedilen yanını, onun «gizi»ni ele alır. Bu giz, çeşitli aşamalardan geçen kapitalizmde sürekli, kalıcı olan ve kendisini temel ekonomi-politik kategoriler olarak sunan şeylerin kendinde gizlidir. Hepsi birlikte «ekonomi-politik bilimi»ni oluştururlar. Ama bu, «bilim» kisvesine bürünmüş burjuva ideolojisinin, özünün ta kendisidir. Bu bakımdan **Kapital**'de yapılan, kelimenin en geniş ve tutarlı anlamıyla burjuva ideolojisinin özünün eleştirisidir.

EKONOMİ - POLİTİK = BURJUVA İDEOLOJİSİ

Din ve milliyetçilik gibi bilinen ideoloji biçimleri, belirli fikirlerin, değer yargılarının bir toplumu, sistemidirler. Kişiler bu ideolojik biçimlerini günlük somut ilişkilerinden dolaysızca edinmezler. Bunlar öğretilir, benimsetilir. Böylece insanlar dindar veya milliyetçi günlük pratiklerini değiştirmeden yalnızca bu pratiklerini nasıl değerlendirmeleri gerektiğini gösterir. Bu ideolojileri benimseyen kişi, kendi somut eylemine, «dışardan» bir anlam yükler. Bunun sonucu eylem, örneğin tanrı için veya millet için yapılan bir şey olarak da ayrıca düşünülür.

Bilinen ideolojilerin bu «dışardan»lık, soyutluk özellikleri yanında ekonomi politikiğin hemen hemen dolaysızca verdiği somutluk duygusu, ona ideoloji denmesini yadırgatabilir. Yukarıda, bilinen ideolojilerin ayrıca öğretilmelerinden söz etmiştik. Oysa günlük kapitalist toplum işleyişinde insanlar ekonomi-politiğin temel kategorilerini dolaysızca benimser. Ayrıca öğretilmesine gerek olmadan o, bir mallar dünyasında olduğunu, her malın bir fiyat olduğunu, parayı, işgücünü, kârı vb. ekonomi-politiğin temel kategorilerini dolaysızca öğrenir. Bunun içindir ki ekonomi politik insan'ı, bütün bu temel kategorileri bilen «ekonomik insan» olarak kabul eder.

«Ekonomi-politik bilimi», burjuva toplumunun içinde dolaysızca edinilen bu kategorilerin, bu ana gelinceye kadarki tarihte de yürürlükte olduklarını, bu kategorilerin var saydığı ilişkilerin bütün tarihte de geçerli olduğunu söyler. Ancak bu son derece doğal, akli ilişkiler, geçmiş tarihte birtakım suni en-

gellerle karşılaşmış ve bunun sonucu olarak toplumlar bugünkü doğal, akli ilişkilere gelinceye kadar bir seri evrimlerden geçmiştir. Burjuva toplum bu doğal, akli ilişkilerin tüm suni engellerden kurtulmasıdır, tarihin varacağı en akli, ideal biçimdir.

Marx, Ekonomi-Politiğin temel kategorilerinin ve bunlara ilişkin formüllerin burjuva niteliğini vurgularken, aynı zamanda ekonomi-politiğin tarihi nasıl gösterdiğini de sergiler:

«Üretim sürecinin insanlara hâkim olduğu, henüz insanların üretim sürecine hâkim olmadıkları bir toplum durumuna ait oldukları alınlarında yazılı bulunan formüller, bu toplumun burjuva bilincine, üretken emeğin(işin) kendisi kadar açık doğal zorunluklar olarak görünür ve böylece söz konusu olurlar. Bundan dolayıdır ki, toplumsal üretim organizmasının burjuva öncesi şekillerinin Ekonomi Politik tarafından ele alınış biçimi, kilise babalarının Hristiyanlık öncesi dinleri ele almaları gibi olur.»

Hemen altındaki dipnot ise şöyle:

«İktisatçıların kendilerine has bir yöntemleri oluyor. Onlar için ancak iki türlü kurum vardır: doğal olanlar, yapma (sun'i) olanlar. Feodalizmin kurumları yapma, burjuvazinininkiler doğal kurumlardır. Burada bunlar, kendileri gibi iki tür din bulup ayıran, teologları andırırlar; bu sonunculara göre, kendilerinininki hariç, her din insan bulgusudur ve ancak kendi dinleri bir 'Vahy-i ilâhî'dir. —Böylece bir zaman tarih vardı, fakat artık yok.» (K. Marx, **Kapital**, 1. Cilt 1. Kitap. S. 90-91. Sol Y. 1. basım).

Alıntının ilk cümlesinin anlamı açıktır. Buna geçmeden önce ideolojilerin fonksiyonunu hatırlıyalım. Dini ve millet gerçeğini ebedi sayan ideolojiler nasıl egemen sınıfın çıkarları yönünde toplumu düşündürmek isterse, ekonomi-politik de burjuva toplumun ebediliğini, benimsetmeye çalışıyor. Bunu çok daha etkili biçimde yapabilmesi, kategorilerinin somut hayatta tüm nesnelere insan ilişkilerine adeta sinmiş halde bulunduğu, bu somutluk duygusundan ileri geliyor. Marx'ın **Kapital**'de metayı ve onun fetiş karakterini, parayı, değeri uzun uzun anlatması, bunların içeriğini

aydınlatmakta gösterdiği o titiz çaba boşuna değildi.

«A. Smith ve Ricardo gibi, en iyi temsilcileri bile değer şeklini hiç önemi olmayan ya da bizzat malın mahiyetine yabancı olan bir şey gibi ele almışlardır. Bunun sebebi, sadece, bunların dikkatlerini tamamen değer büyüklüğü analizinde toplamış olmaları değildir. Daha derindedir. **Emek ürününün değer şekli, burjuva üretim şeklinin en soyut ve en genel şeklidir**; işte bu yüzden, burjuva üretim biçimi, toplumsal üretimin özel bir türü olmasıyla ve dolayısıyla, aynı zamanda, tarih içinde belli bir yere sahip bulunmasıyla belirlenir. Bundan ötürü, bu üretim biçimine toplumsal üretimin ebediyen kalacak doğal bir üretim biçimi gözü ile bakılırsa, değer şeklinin, vs. nin, kendine özgü, onu ayırıcı ve farklılaştırıcı temel niteliği de, zorunlu olarak, gözden kaçmış olur.» (K. Marx, a.g.e., s. 90 dipnot)

İlk yaptığımız alıntıda Marx, açıkca işaret ediyor ki ekonomi-politiğin kategorileri, formülleri «henüz insanların üretim sürecine hâkim olmadıkları bir toplum durumuna aittir. Bu onların «alınlarında yazılıdır. Yani «üretim sürecinin insanlara hâkim olduğu» bu toplum biçimi aşıldığında, sosyalizme varıldığında bu formüller ve kategoriler de kalkacaktır, alın yazıları budur.

İkinci alıntı bu noktanın unutulmasının neye mal olduğunu anlatıyor. Bu unutulursa burjuva üretim biçimine «toplumsal üretimin ebediyen kalacak biçimi» olarak bakılmış olur.

Ekonomi-Politiğin bir ideoloji oluşu, onun diğer ideolojilerle paylaştığı bir özellikten gelir. Bilindiği gibi her deoloji, bilincine varıldığında egemen sınıfların konumunu sarsacak bir gerçekliği gizler. Din, herşeyin Tanrısal irade tarafından mümkün en yetkin biçimde yönetildiğini, herşeyin «hikmetinden sual olmayan» bu iradenin isterlerince olduğunu kabul ettirerek feodalitenin üretime her hangi bir katkısı olmadığı halde neden en büyük payı aldığı gibi göze batan bir olguyu gizlemeye çalışıyordu. Bu, yanılmayan, her şeyin doğrusunu yapan Tanrının bir «hikmeti» idi. Ama bilim, Tanrı kitaplarında yazılan birçok

şeyin yanlış olduğunu apaçık gösterince dinin tüm büyü bozuldu. XVI. yüzyılda cizvitler, bu din adamları, silahlarını kuşanarak, işkence tezgahlarını kurarak Engizisyonun o korkunç terörüne başladıklarında hedefleri ne yükselen ticaret burjuvazisi ve ne de serflerdi. «Dünyanın yuvarlak olduğunu ve döndüğünü, dünyanın evrenin merkezi olmadığını» ispatlayan adamlardı. Tanrıların, din dogmalarının yanlış olduğu, feodal sömürüyü çıplakça ortaya seriyordu çünkü.

Milliyetçilik, feodalizmle yaptığı mücadelede burjuvazi için sınıf gerçeğini örtmede kullanıldı. O, bunu feodallere karşı en geniş cepheyi kurmakta kullandı. Ve yine aynı ideoloji, burjuvazinin kendi alanını diğer ülke burjuvazilerine karşı korumakta ve onlarla savaşında toplumun kalanını kullanmakta da yararlı oldu.

İşte ideolojiler, bu gizlemeye çalıştıkları gerçekliği açıklamak zorunda bırakıldıklarında —deyim yerindeyse— gerilir ve sonuçta örtüleri parçalanarak, bu gerçekliği dışlamışlarken gösterebildikleri doğallığı, makullüğü yitirirler. Böylece tüm çelişkileri ortaya serilir, yarattıkları yanılsamalar açığa çıkar.

Sınıf gerçeğini açıklamaya zorlanınca milliyetçiliğin «eşitlik, adalet, özgürlük» örtülerinin yırtıldığını gördük. Bu gerçek milliyetçilik içinde açıklanamıyordu. Açıklanmaya çalışıldığında en açık ifadesini faşist milliyetçilikte gördüğümüz kuvvetli olanın zayıf olanı ezmesinin zorunluluğu gibi —o eski örtüler üzerinde yazılı olmayan— bir kural getirildi. Sınıf gerçeği, sınıflı toplumu hayvanlar alemi gibi göstererek kabul edilmişti.

Din de bilimin gerçeğini engizisyon tezgahlarında boğmaktan başka çıkar yol bulamamıştı.

Dikkat edilirse ideolojileri sarsan ve yıkan gerçekliklere ideolojilerin alanı içinde varılmıyor. Dini düşünce içinde bilime, milliyetçilik önkabulleri içinde sınıfa varılmamıştır. Sözkonusu gerçeklikler ideolojilerin dışından açıklanıyor, tesbit ediliyor ve daha sonra ideolojiden bu gerçekliği açıklaması isteniyordu.

Aynı şeyi Marx'ın ekonomi-politik ideolojisini eleştirisinde de görürüz.

Marx'ın sosyalizm teorisine ve bu teoriyi oluşturan bilimsel yaklaşıma ekonomi-politiktan bağımsız olarak vardığını biliyoruz. Marx

bu gerçek bilimsel konumdan baktığında üzerinde yükseldiği burjuva bilimin yalnızca çelişkilerini değil, aynı zamanda açıklayamadığı olguları, sorunları da görüyordu.

Başlıcasının **ekonomik ifadesi** «artık-değer» olan bu olguları ekonomi-politiğin kavramsal yapısı yok sayar. Ancak ekonomi-politikçiler bu olgunun yarattığı çelişkilerin gerçek hayatta yansımalarının farkındadırlar. Çelişkileri ekonomi-politiğin temel amacına aykırı düşmeden açıklamak ya da bunları ekonomi-politik dışı etkilerin sonucu gibi göstermek peşindedirler.

Marx, ekonomi-politik alanı dışından yaptığı bu tesbitin ekonomi-politik içinde açıklanmasına girişir. Amacı artık-değer olgusunun ekonomi-politik tarafından açıklanması gerektiğini ve açıklanabilirliğini göstermektir. Hiç şüphesiz amacı ekonomi-politiğe hizmet değildir. Bilir ki ekonomi-politiğin asıl gizi bu olguyu yoksaymaktır. Olgu ekonomi-politik içinde açıklandığında tüm kavramların ve varsayımların sahte nesnelliği, makullüğü altüst olacak ve bu kavramların asıl içerikleri gözükülecektir.

Burjuva ekonomi-politikçilerin özel olarak artık-değer teorisine ve genel olarak da bu teoriye uyumlu olarak yapılan Marksist ekonomi-politik eleştirisine, olanca güçleriyle saldırmaları bu yüzdendir.

Marx, artık-değeri de içeren ekonomi-politik analizlerinde ayrıca şunu göstermiştir ki ekonomi-politiğin tüm kavramları ve bunlara tekabül eden ilişkiler ebedî değildir. Belli tarihî koşullarda ortaya çıkmış, çeşitli biçimlerde gelişmiş ve bugün kapitalizm aşamasında en yetkin hallerine varmışlardır.

Bu en yetkin hale varışları onların başlangıçtan bu yana sahip oldukları çelişkilerin en son hadde varmaları demektir. Bu tesbitin anlamı şuradadır. Sözkonusu kategoriler ve ilişkiler gerçekliğin kendisini değil, onun belli bir kavranış biçimini anlatıyorlardı. Bunlar bir ideoloji oluşturuyorlardı. Meta ortadan kalkınca nesnenin kendisi, para ortadan kalkınca ürünlerin dolaşımı kalkmaz. Yalnızca nesneye, ürün dolaşımına verilen kategorik anlam, yani burjuva yaşamın, ekonomi-politik ideolojisinin dolaysızca benimsettiği kavrama biçimi ortadan kalkar. İşgücü ortadan kalkacak, ama emek (iş) kendisini sınırlayan tüm bağlardan kurtulacak ve çok yönlü, daha yaratıcı hale gelecektir.

Yani ekonomi kalkacak ama üretim faaliyeti çok daha yetkin halde sürecektir.

Bunları göstermek, Marx'ın eleştirisinin aslı amaçlarıdır. Bu yüzden Marx, ekonomi-politik eleştirisinde burjuva ekonomisinin tüm kategorilerinin önlenmez, uzlaşmaz çelişkilerini sergiledi. Bu çelişkilerin, kategoriler ve onların temsil ettiği ilişkiler kaldıkça devam edeceğini gösterdi.

Ekonomi-politik ideolojisiyle gerçekliğin uzlaşmaz çelişkisiydi bu. Çözüm ideolojinin kendini düzenlemesiyle mümkün değildir. Çözüm, ancak bu ideolojinin ortadan kalkmasıyla olur. Ürünün meta, emeğin iş-gücü, biriktirilmiş emeğin sermaye olarak düşünülmediği bir evre, yani marksist teorinin «ekonominin aşılması» dediği evre.

Marx, Kapital'de bu evreyi anlatmaz. Ekonomi-politiğin kendi içindeki çelişkilerinin uzlaşmaz noktaya varışını, kaçınılmaz bir kesinlikle gösterir. Ekonomi-politiğin eleştirisinin varacağı yer burası olabilirdi çünkü. (Marx'ın ekonomi politigin yöntemi üzerine söylediklerini hatırlayalım).

Görülüyor ki ekonomi-politik, feodal toplum içinde dinî düşüncenin oynadığı rolü üstlenmiştir.

Marx'ın ekonomi-politik eleştirisi, tıpkı bilimin dine yönelttiği eleştiridir. Bu noktayı an-

lamak zorundayız. Çünkü dine karşı bilimin yönelttiği eleştiri yeni bir din kurmayı amaçlamazsa, ekonomi-politiğe karşı yöneltilen Marksist eleştiriden de yeni bir «bilimsel» ekonomi-politik kurulmaz.

Marx'ın **Kapital'de** yaptığı ekonomik politigin bilimsel bir eleştirisidir. Bilimsel olmayan bir ekonomi politige ekonomi-politik biliminin yaptığı eleştiri değildir.

Kapital, ekonomi-politiğin bir ideoloji olduğunu göstermiş ve içyüzünü sergilemişti.

Ama sorun bununla bitmiyordu. Tüm toplumsal yaşama «sinmiş» olan bu ideoloji, kapitalizmin ilk sarsıntı dönemleri atlatıldığında bizzat Marksist hareket içinde bile kendince makul bir yorum biçimi oluşmasına yol açtı. Ekonomist Marksizm ve sosyalizm yorumları buradan doğdu.

Ekonomi-politiğin bir ideoloji oluşu giderek tedirginlik verici bir şey olmaktan çıktı ve hattâ bilim değeri verildi.

1900'lerden itibaren aslı sorun buydu. Ekonomist ideolojiye karşı Marksist bilimsel yaklaşımın zorunluluğu, bilimsel sosyalist bilincin önemi.

Gelecek yazımızda ideoloji sorununu yeniden ele alırken ekonomizm konusunu bu bağlamda inceleyeceğiz. Yukarıda özetlediğimiz ve Lenin'in Marksizme katkısının özü denilebilecek olan bilinç konusuna özellikle eğilmeye çalışacağız.